

Kirilka Demireva
(Bulgaria, Sofia)

Archaeology of the silenced Spaces

Abstract. The present text is an attempt to shed light on the personality and creative work of the poet Petar Atanasov, who lived and wrote during the era of the People's Republic of Bulgaria. Emphasis is placed on his dramatic fate as a political prisoner after September 9, 1944. An attempt is made to apply a psychographic approach in analyzing Petar Atanasov's correspondence with a well-known Bulgarian poet. His artistic views are examined, as well as his relationships with editors and publishing houses of the period in question. A literary-critical analysis is conducted of the only poetry collection published during the poet's lifetime. The thesis is advanced that Petar Atanasov's poetry, in terms of its ideological and artistic orientation, may be associated with the lyricism of the so-called "dissenting" or "nonconformist" poets of the late 1970s and 1980s. The indirect aim of the text is to draw attention to a poet whose work represents an alternative to the socialist canon, yet has remained outside the scope of literary criticism both before and after November 10, 1989.

Keywords: Petar Atanasov, power, poetry, style, alternative

Кирилка Демирева
(България, София)

Археология на премълчаните пространства*

През последните три десетилетия освободеното слово освети имената на много литературни творци, които казионната критика по времето на социализма целенасочено отбягваше – или защото не ги разбираше, или заради несъгласието им да се впишат в плакатно-декларативния стил като гласове на „съзидателната“ епоха. Някои бяха емигрирали в себе си, но намираха признание в своя интелектуален кръг.

---

* Сърдечно благодаря на проф. Георги Фотев, Борис Христов, Димитър Кафеджиев и Божидар Грозев за оказаното ми съдействие при подготовката на този текст.

Успяваха и да публикуват в столичния печат. Днес разпознаваме имената им сред „несъгласните“, заели вече почетни места в научните разработки за българската литература от епохата на НРБ. Но в групата на неизвестните или премълчаните се оказват някои извънстолични литературни творци, поради тогавашното предубеждение „провинциален автор“, неизживяно докрай и днес. А може би са били обречени на неизвестност, защото са отстоявали политически възгледи, различни от „правилните“, в преломните години непосредствено след 9 септември 1944 г. Някои автори са имали злощастната съдба да заплатят за убежденията си с лагер или затвор. За тях животът им след това се превръща в отворена рана заради похитената младост и неосъществените надежди. Възможно е тези надежди да са били свързани с току-що покълналия поетически талант. Ако е истински и честен, той ще оцелее в непрестанния опит да се заличат белезите на преживяното.

Казаното може да бъде припознато като (съ)битие за немалко творчески личности в литературата от визираното време. Но тук отправяме поглед към поета Петър Атанасов, познат приживе на малцина и почти забравен след смъртта му. Той е роден на 8 септември 1930 г. в с. Бисер, община Харманли, и си отива от този свят два месеца преди политическите промени на 10 ноември 1989 г. Очаквал е може би тези промени, виждал ги е в мечтите си. За нас – живите, остава утехата, че съдбата му е спестила ново разочарование.

В младежките си години Петър Атанасов попада под ударите на новата власт, когато са забранени политическите организации, различни от комунистическите. Като човек със здрав земеделски корен, той е приел за свое политическо семейство Българския земеделски младежки съюз, известен като ЗМС (Земеделски младежки съюз). Днес единствено досието му може да хвърли светлина върху причините, поради които поетът е привлякъл вниманието на властта, но е безспорен факт, че през 1949 г., в началото на месец май, в Хасковския окръжен съд срещу Петър Атанасов се води дело. Оправдан е поради липса на доказателства по обвиненията, но независимо от това е отведен отначало в пернишките мини, а след това в лагера в Белене, където прекарва близо година. През целия си живот Петър Атанасов не споделя за преживяното освен пред най-близките си. Такъв се явява приятелят му Гено Чолаков¹, който е споделил някои факти с журналиста Божидар Грозев². Тези факти са в основата на есето му „Знаци край пътя“ (Грозев/Grozev 1990). В него четем:

След преврата на девети септември 1944 г. – членство в ЗМС. Достатъчно основание (и след организирана от органите провокация) да изчезнеш „безследно“. Изчезването му се разминава, но на 1 януари 1949 г. е арестуван. Два месеца близките му не знаят къде е. После разбират, че е в Стара Загора. Следствието продължава пет месеца. На 15 май в Хасковския окръжен съд се гледа делото. Според майката на Петър Атанасов и според приятеля му Гено Чолаков (присъствали на делото) съдът издава оправдателна присъда поради липса на доказателства. Но поетът не облича донесената от майката чиста риза. Органите, без да позволят да се види с близките си, му навличат раираната винтяга и го пращат в пернишките мини. До есента изкарва там, а после почти цяла година – в Белене. Като всички останали – без присъда. На 20 август 1950 г. поетът Петър Атанасов пресича бос накъсаната с бодлива тел родина и се завръща в Бисер.

---

¹ Гено Чолаков (1930–1994) – учител в с. Бисер, поет. Автор на стихосбирките „Богородичният хляб“ (1992) и „Коледно причастие“ (1993).

² Божидар Грозев (1955) – поет и журналист. Дългогодишен редактор на в. „Новинар юг“, Хасково.

За този мрачен период от живота на поета говори и Димитър Кафеджиев³ от с. Бисер – ученик, а по-късно и духовен сподвижник на поета. Той се позовава на чутото от Гено Чолаков:

Петър Атанасов е бил в Белене, набивали са му клечки под ноктите, всички те бяха необичайно изкривени. Скачали са върху гърдите му. Не знам колко е лежал. Пристига си с влака бос, по чорапи, на спирката в с. Бисер. Посреща го неговият най-голям приятел Гено Чолаков.

Именно в издевателствата приятелят вижда причината за коварното заболяване и ранната смърт на поета. Показателни за физическото и душевното му състояние след лагерния живот са думите на Гено Чолаков, намерили място в есето на Божидар Грозев: „От Белене се върна раздънен“.

Раздънен! Експресията на тази дума най-точно разкрива народната представа за физически и психически изтерзания човек. Но и в страданието, духът на поета остава непреклонен пред изкушенията да сложи край на мъките, само срещу един подпис за сътрудничество на ДС. И след всичко това още три години безвъзмезден труд за Народната република в Родопския минен басейн. Малко по малко човекът се изправя. Завършва като частен ученик гимназията, а по-късно – Учителския институт в Хасково. Става учител по български език и литература в родното си село. Целия си живот Петър Атанасов ще прекара в класните стаи на селското училище. Това е едната, видимата страна на битието му. Другата страна – осмисляща самотните му часове, тайствена за едни, а високо духовна за малцината посветени, е поезията. За него тя е била път и служене, според някои свидетелства.

Според Божидар Грозев, общувал по-тясно с Петър Атанасов, стиховете от онзи злосъщен период от младостта на поета са с неясна съдба. Първата му ръкописна стихосбирка – „Черни песни“, изчезва през 1949 г. Друга подборка би трябвало да е прикрепена към досието на Тодор Кавалджиев⁴, с когото са били политически съмишленици и вероятно пътищата им са се пресекли в Старозагорския затвор или в Белене. Сам поетът признава пред Димитър Кафеджиев, че крие стиховете си под керемидите. „А керемиди в един селски двор – мнооого!“, отбелязвал той. И това във време, когато нещата изглеждаха по-разкрепостени. Страхувал се е! През 1985 г. в пловдивското издателство „Хр. Г. Данов“, след дълго чакане и митарства из издателствата, излиза стихосбирката „Наклонена равнина“ под редакторството на Тодор Чонов⁵. Посмъртно е издадена стихосбирката „Черни пасища“ от софийското издателство „Лице“ през 1993 г. Редактор Светлозар Игов.

Стиховете на Петър Атанасов привличат вниманието с особената поетика, с нравствената и социалната позиция на своя автор. Те обаче не могат да бъдат осмислени в пълнота без широкия контекст, част от който е както сблъсъкът с властта и нейната идеология, така и духовното обкръжение, творческите личности, каквито поетът е имал късмета да срещне. Като един от бисерската литературна група, Петър Атанасов осъществява своите художествени виждания в атмосферата на инакомислие и творчески предизвикателства.

Познавах този поет. Познавах Петър Атанасов. Първоначално обстоятелствата ме срещнаха с учителя. Малко смутен от чуждото присъствие, но убеден в достойнствата на

³ Димитър Кафеджиев (1955) – художник и скулптор.

⁴ Тодор Кавалджиев (1934–2019), вицепрезидент на България (1997–2002).

⁵ Тодор Чонов (1945–2025), поет.

опита, смислено и убедително водеше диалога с децата. Знаех, че пише стихове, но преди още да се бях докоснала до тях, в главата ми витаеше скептичното „даскалска поезия“. До момента, в който долових едва прокрадналата се иронична усмивка по повод произнасянето на учебникарско клише. А за края на 1970-те – времето, за което иде реч, училищният литературен канон го предполагаше. Усетих вътрешната съпротива на друг душевен строй, на друга духовна нагласа. Затова и последвалият неформален разговор за литература откряна другия свят на човека Петър Атанасов – същностния, осмислящия дните му. Светът на поезията. Нямаше съмнение, че човекът е с фина душевност и с духовни интереси, по-различни от еднообразното школко всекидневие. За тази различност говореше дори и дворът в дома на поета, малко странен за селско обиталище с двете разкошни брези, не така често срещани в горещия равнинен юг. Имаше нещо есенинско. Сякаш, уловил мисълта ми, учителят подхвърли: „Последният селски поет...“. И скри думите си зад лека иронична усмивка. А че е харесвал поезията на Есенин и дори му е подражавал при първите си стъпки в лириката, в това няма съмнение. Не му е било чуждо творчеството и на други руски автори от „сребърния век“. А, според Божидар Грозев, с почит се е отнасял към егейците Кавафис, Сеферис, Елитис. Вероятно докосването до творчеството им подтиква Петър Атанасов да търси друг поетически стил – този на модерния изказ, на индивидуалния смислотворен образ. Те, думите, ще се раждат не само от настъпилите обрати в доскоро смятани за непоклатими патриархални светове, но преди всичко от собствената лирическа енергия.

Върху поетическото откривателство на Петър Атанасов оказва влияние един малък кръг от творчески люде. В този кръг влизат приятелите от детството Гено Чолаков, също поет, художникът Михаил Чаушев⁶, който привнася идеи от столичния авангард. По-късно към групата се присъединява и художникът Димитър Кафеджиев. Този микросвят е своеобразен остров на духовността сред селската битност, която в ускорен трудов ритъм преследва илюзиите за светло бъдеще. В тях няма място за поета, не само по силата на преживяното, но и заради сложния вътрешен мир, който сякаш го отгражда от реалния. За това говори в спомените си Димитър Кафеджиев:

Виждал съм го как се връща от училище след часовете. Върви с бърза крачка към къщи, с папка под мишница и с наведена глава. Беше затворен в себе си, общуваше с тесен кръг хора. Предимно четеше новите си стихотворения и държеше да чуе мнение за тях.

В село го уважаваха като учител, знаеха, че пише стихове, но малко хора ги разбираха.

Затова пък поетът е намирал разбиране и признание в тесния приятелски кръг, където в спорове, но и във взаимно зачитане на таланта, всеки е следвал своя пътека. Димитър Кафеджиев описва атмосферата в този кръжец:

Михаил Чаушев беше много критичен към мен относно вижданията ми за изкуството: „Прави това, което никой друг не се е сетил да прави и не е правил преди тебе“ – казваше той и повтаряше една мисъл: „В стремежа си да постигнем съвършеното, рискуваме да останем в нищото.“

Вижда се, че групата е отстоявала свои художествени ценности, търсейки баланса между съвършенството (каквото е в представите им) и обяснимия за всеки творец стремеж към признание и известност. А това предполага художествения синтез на идеите, родени от споделени мисли. Неслучайно една от изложбите на Чаушев е наречена „Ар-

---

⁶ Михаил Чаушев (1933–1990).

хеология на мислите“. Асоциативното раждане на мисли и идеи при съзерцаване на фигуралната му живопис е характерно и за възприемането на поезията на Петър Атанасов, т.е. става дума за сходство в художествените инвенции на двамата приятели.

Разказът на Димитър Кафеджиев внася допълнителен щрих към духовното общение между четиримата.

След завършване на академията Мишо Чаушев три години е живял в Бисер. Втория етаж на къщата е направил ателие, отворил голям прозорец, който се виждаше от Петровата къща. Мишо имаше една приказка: „Петре, като видиш, че прозорецът ми свети, да знаеш, че работя. Искан ми се и твоят прозорец да свети“. Те се нахъсваха един друг. Петър чакаше с нетърпение Мишо да си дойде от София в село, за да му прочете новите стихове и да чуе мнението му. Спомням си – една вечер бяхме събрани в къщата на Мишо Чаушев – аз, Петър и Гено Чолаков. Петър прав рецитираше свои стихове, като обясняваше за всеки ред, дума, запетая как и защо я е поставил. Беше прецизен в нещата. Мишо се опитваше да надгражда с коментара си, който беше по-скоро насърчителен. Малка селска стая, пълна с дим, аз само слушах и тичах с една паница да наливам вино, бързайки обратно да не изтърва нещо съществено.

Действително, Петър Атанасов е търсил публичност, но не онази площадната, а изпълнената с проникновение и духовно общение приятелска среда. Често четенето на стиховете е предоставял на съпругата си. Споменът ме отвежда към един юлски ден на 1985 г. В дома на поета се провежда импровизирано литературно четене по повод излизането на първата му стихосбирка – „Наклонена равнина“. Един късен, изстрадан дебют. Но за това – по-късно. Янка, съпругата, чете, леко притеснена, сякаш очаква намесата на Петър. И тя не закъсняваше при всяка интонационна неточност – знак, за неправилно разчитане ролята на пунктуацията. Някакво съмнение, може би, че стиховете му няма да бъдат усетени, разбрани. Така както не са били разбрани и възприети от немалко редактори. Защото тази поезия изисква не само втори поглед, но и пренастройване на оптиката за възприемане на друга поетическа чувствителност, различна от идеологическите предписания.

От култивирането на нова поетическа сетивност у Петър Атанасов не може да се изключи един проект, занимавал близо две десетилетия творческата група от с. Бисер. Той е свързан с изграждането и художественото оформление на чешмите в землището на селото. А те не са малко и за всяка чешма се носи някаква легенда. Може да се каже, че превръщането на един градеж в културен факт, дори това да е само един извор, е процес на навързване на знаците на легендарното и митичното във времето, което предизвиква вътрешни душевни движения. А за човека на изкуството, това означава и художествен синтез извън рационалното предназначение на обекта. Синтез на природното и изначално човешкото в архетипни образи.

Няма съмнение, че атмосферата на търсене и раждане на идеи, свързани със символиката на живия извор, е стимулирала и Петър Атанасов за собствените му поетически открития. Било е вдъхновено и вдъхновяващо време, когато Петър и Михаил се обръщали един към друг с „мистър“, според свидетелството на Димитър Кафеджиев. Един особен духовен аристократизъм в едно „неаристократично“ време.

Визуалните изображения поетът превръща в словесни метафори. Лирическото съзнание открива светове, в които реалното и магичното преливат едно в друго. Стилизираните фигури на животни и техните стъпки върху гранита извикват асоциация със стихове на Петър Атанасов, в които тези образи влизат в един абсурден поетически нарратив. Така в пресечната точка на рустикално реалното и поетически въобразеното се раждат асоциативно смислите – истинско предизвикателство пред рецепцията.

Провокативната поезия на Петър Атанасов влиза в полезрението на някои ценители на словесното изкуство, независимо от уединения му начин на живот на село. Познавал се е с Борис Христов и Светлозар Игов, които, според Божидар Грозев, са проявили загриженост и готовност да помогнат, когато го връхлита коварната болест. В споменатото вече есе, той твърди и нещо любопитно:

Класикът Генчо Стоев се обръщаше към него с „Бай Пешо“. А класикът беше по-голям от Петър Атанасов с пет години.

Бихме определили като знакова срещата на Петър Атанасов с известния български социолог и културолог проф. Георги Фотев, който се отзова с готовност на поканата ми за разговор⁷. Впечатляваща беше реакцията на професора при споменаване името на поета, сякаш е очаквал някой да прояви интерес към личността и творчеството на Петър Атанасов. Ето какво сподели проф. Фотев:

Аз имах един приятел, изключително талантив художник от Бисер – Михаил Чаушев. С него се запознахме в Художествената академия. Миналата година аз публикувах мемоари, в които говоря за Михаил Чаушев, който беше много интересен художник и човек. Той многократно ми е говорил за Петър Атанасов с голямо възхищение за него като поет. Сега, в интерес на истината, аз знам, пък други също знаят, че много хора пишат. Мишо ми каза, че Петър е учител в основното училище още в с. Бисер и затова, откровено казвам, си мислех, че тези думи на Мишо са от едно сантиментално отношение. Така че, без да го засягам, аз отлагах – той искаше да отидем до Бисер – и накрая просто от уважение към него аз се съгласих да отидем до Бисер. Това стана в началото на 80-те години – 1981 или 1982 година. Отидохме в Бисер и тогава аз за пръв път видях Петър Атанасов. Сега следва отговорът на въпроса защо аз приех тази среща. Защото аз видях един, така ми се стори, сериозен човек. Той стоеше някак си невглъбен, даже от външна гледна точка едва ли ще кажеш, че това е поет, ако използваме така функционираща в съзнанието на хората представа за поет – малко меланхоличен, малко такъв-онакъв. Ако не ти кажат, че е поет, не би си помислил човек, че е поет. Седнахме на двора, мисля, че беше под една асма, времето беше хубаво, разбира се, ракийката, салатката и започнахме разговора. Тогава аз разбрах от него, че е публикувал стихотворения в някои издания, „Тракия“ или нещо подобно, издания, които аз не съм следял. И тогава стана дума, че подготвя стихосбирка. Той, разбира се, разказа за Белене, беше предупреден, че може да говори спокойно (тъй като се намирахме в една епоха, когато не можеше да се говори свободно пред непознати хора). Но очевидно моят приятел му е разказал, че може да говори свободно, че аз знам каква е била онази епоха, че ние сме били изселвани, баща ми политически емигрант в Западна Германия и пр. Ние не сме говорили за тези неща, мисля, че Мишо му е разказал... След почерпката Петър ми каза някои свои стихове. Не ги чете – каза ги. Още с първото стихотворение аз бях удивен. Срещу себе си виждах истински поет. След това той каза още няколко стихотворения, аз изразих моето удивление, защото, повтарям отново, това е необикновен поет, това не е човек, каквито сме виждали, който по някакви причини сядва и си пише. Много хора, които са били по затворите, по Белене и пр., пишат. Аз след промените

---

⁷ Разговорът се проведе на 17 юни 2025 г.

по някакви стечения на обстоятелствата бях близък с Йосиф Петров⁸. Това го добавям без пряко да е по темата – той беше привързан към мен. Йосиф Петров също пишеше, но това е във връзка и с неговото поведение, участие в политическата реалност, някакъв порив. Но тук спирам за това. По-нататък в разговора с Петър Атанасов ставаше дума за това, че очаква с голямо вълнение издаването на подготвената стихосбирка. Колко време се е бавило самото издаване, възможно е той да е чакал доста. Ние се разделихме, аз бях изключително доволен от срещата. Освен стиховете, които той каза, другата част от разговора не си я спомням.

Минали са повече от 40 години от срещата на проф. Фотев с Петър Атанасов. И това, което е най-живо в спомена, са стиховете, които поетът „е казал“. И не по-малко важното признание, че предубеждението е отстъпило пред удивлението. А очакването на поета да види първата си стихосбирка е продължило дълго след срещата му с проф. Фотев – чак до 1985 г. В своя разказ професорът добави още един спомен – за още една среща с поезията на Петър Атанасов:

Минаха се доста години. Някъде през 90-те ми се обажда моят приятел Димитър Зашев⁹. Искам да кажа за него някои неща. Неговото име се свързва във философските среди с превода му на „Битие и време“ на Хайдегер. Това е една от най-трудните книги в историята на човечеството. Зашев посвети години на превеждането на тази книга. Като философ Зашев беше високо ниво, занимаваше се с немския философски романтизъм и пишеше стихове, даже преди смъртта си издаде една стихосбирка. Зашев много държеше на нашето приятелство, търсеше ме, беше му много приятно да разговаряме за философия и поезия. Не си спомням кога, но години след началото на познанството (ние се познавахме от студентските времена) той ми се обажда много развълнуван и превъзбуден и ми казва, че иска да се срещнем и да говорим. „Аз открих един гениален поет“ – казва. – „Къде си го открил, как си го открил?“ Вика: „Един непознат – Петър Атанасов“. „Чакай, аз с Петър Атанасов преди 10–15 години съм се срещал в с. Бисер, под една асма сме разговаряли и съм слушал негови стихотворения. Наистина те ми направиха силно впечатление“. Каза: „Но какво говориш? Това е изключителен поет и аз съм тръгнал да издирвам негови стихотворения, защото той е издал само една стихосбирка, но това нещо трябва отново да се издаде, да принадлежи на културата, за него трябва да се говори, да се пише.

Това, че проф. Фотев възпроизведе живия диалог с Димитър Зашев, показва сходната емоционална реакция на двамата при досега им с поезията на Петър Атанасов. Но това не е мимолетен порив на обикновени ценители, а оценка на интелектуалци с високо професионално отношение към словесното изкуство. Ранната смърт на бисерския поет и последвалите бурни политически промени са може би част от причините първоначалният интерес към поезията му да не получи продължение.

Димитър Зашев отдавна е в небесните селения. Вероятно там е „издирил“ не само поезията на Петър Атанасов, но и самия него. И си говорят за някогашните истински земни неща, а всъщност божествени. За поезията. Един отказан от съдбата шанс това да се случи приживе. Но поетът от с. Бисер през последното десетилетие от живота си е бил духовно озарен от едно приятелство, за което почти не е споделял. Приятелството с поета Борис Христов.

---

⁸ Йосиф Петров (1909–2004), български общественик, политик и поет.

⁹ Димитър Зашев (1948–2018), български философ, преводач и поет.

В следващите редове ще се опитаме да открием личността на Петър Атанасов, неговите човешки качества, творчески вълнения и издателски неволи. Истинността на изводите, които ще направим, е заложена в част от епистоларното му наследство, което осветява до голяма степен тайната на едно духовно приятелство, изпълвало дните му с радостно очакване. Приятелството с поета Борис Христов, продължило повече от десетилетие. Последното от живота на Петър Атанасов. И макар че връзката им е предимно епистоларна, за нея може да се говори като за истинско духовно братство. Аргументи за такъв извод се откриват в десетте писма на Петър Атанасов до Борис Христов, любезно предоставени неотдавна от поета на авторката на този текст с думите: „Всичко за него е тук“. Писмата са от различни години между 1979 г. и 1989 г. Написани са на пишеща машина, освен последното, което Петър Атанасов е изпратил няколко дни преди да се прости с този свят. Представата за личността на поета от Бисер се допълва и от едно ръкописно писмо от съпругата му, писано няколко години след неговата смърт. Писмата свидетелстват за сложната душевност на един творец, за радостта от докосването му до фината човечност.

В орбитата на едно приятелство

Кога и при какви обстоятелства е възникнал контактът между двамата поети, който прераства в сериозна духовна връзка? Малко странна, като се имат предвид трудно преодолимите разстояния в онова време, както и разликата във възрастта – Петър Атанасов е 15 години по-възрастен от Борис Христов. Но, естествено, тези обстоятелства са без значение пред силата на поезията. Тя именно е причина за възникване на духовното братство, което за Петър Атанасов се оказва изключително важно за укрепване на увереността и самочувствието му като поет. В разговор по телефона, Борис Христов посочи като повод за запознанството им второто издание на „Вечерен тромпет“ (1979) с аргумента, че първото издание (1977) едва ли е достигнало до Петър Атанасов, поради бързото му изчерпване. Може обаче да се допусне, че поетът от Бисер е потърсил връзка с Борис Христов още през 1977 г. Основание за това твърдение откриваме в писмото му от 26.12.1979 г. Освен датата и месеца не е посочена годината, но в изложението има достатъчно индикации, че то е от края на 1979 г. Това писмо е най-пространно (три страници) и в него Петър Атанасов споделя за разговор в редакцията на пловдивското списание „Тракия“, в който разговор се споменава, че в първа книжка на 1980 г. ще публикуват негови стихове. Този факт доказва, че писмото е от края на 1979 г. По-съществен е въпросът как същото това писмо косвено показва, че началото на приятелството е много преди посочената 1979 г. В него подробно се обсъждат съдържателните и структурните особености на бъдеща стихосбирка на Петър Атанасов – проект, върху който Борис Христов вече е работил. Важно е да се отбележи, че писмото излъчва уважение, доверие и симпатия, каквато може да има между много близки хора. Подобни отношения не биха могли да се установят само за няколко месеца след появата на второто издание на „Вечерен тромпет“. Няма съмнение, че стиховете именно от първото издание са оказали силно въздействие върху поета от Бисер, който е почувствал и духовно родство с автора им, за да потърси близостта му. Вероятно интуицията му е подсказала, че именно Борис Христов би могъл да бъде най-подходящият съветник в творческите му опити. Преди да провиди помощта на успелия поет обаче, учителят от с. Бисер е усетил човека, постигнал съвършената простота в поетическия изказ на своята морална извисеност. На нея е бил верен „столичният“ поет, откликвайки на един глас от далечния юг, на един свой „пишещ брат“.

Точно това отношение, останало непроменено през годините, е помогнало между двамата да се установят най-искрени човешки чувства. Те са предразполагали Петър Атанасов да споделя своите вълнения, най-вече творчески, и което е особено впечатляващо – склонността си към самоанализ. Съществена част от писмата са обръщенията в началото (и не само) към приятеля, които са сложно вътрешно противоречиво единство от чувство на вина, уважение, респект и обич, изразена с деликатността на човек, който не си позволява да рискува чистотата на отношенията с евтини ласкателства – едно от доказателствата за себеуважение, което се долавя и в най-изповедните моменти. Доказателства за тези изводи се откриват в почти всяко писмо. Началото на вече цитираното говори само по себе си:

Скъпи Боре,

Закъснях много. Отдавна получих писмото ти, както и подборката, която си направил. Прости ми, брат. Трябваше да поработя и тогава да ти се обадя отново. Да... Никой не ми е виновен. Просто... Малодушии или други такива подобни. Или нещо още по-лошо: може би не съм за тая работа.

(Аз, всъщност, и сега не мога да се освободя от разни комплекси. Тъжно, наистина... Понякога всичко ми изглежда невероятно, непостижимо и... как беше... Може би „не съм за вас, не съм за тук... О, мили хора“¹⁰ ... О, да: аз страдам, разбра се! Ех, Боре, Боре!) (Писмо от 26.12.1979 г.)

Цитатът илюстрира повтаряща се структура в началото на всяко писмо. След неизменното извинение за закъснението на отговора следва (обикновено в скоби) самоаналитичен опус. Поетът често бива завладян от чувство на несигурност, неувереност. Неслучайно думата „сигурно“ се повтаря – обикновено в края на изречението с конотация съмнение или неувереност. И веднага след това поетът навлиза в същинския предмет на писмото, най-често коментар на предложената от Борис Христов подборка на стиховете му за бъдеща книга. И отново емоционален изблик. Многозначителна недоизказаност. Трепетна боязън да не наруши мярата в приятелските отношения, да не досади, да не накърни дружелюбното отношение (както сам го определя) на своя приятел. Наблюдават се своеобразни синкопи в емоциите, видими в ритмиката на словото, което говори за болезнена понякога рефлексия на нещата, свързани най-вече с творческите му интереси и амбиции.

Скъпи Боре,

Най-после се реших да ти пиша.

Да, аз се бях отчаял съвсем. Дълго размислях и дойдох до заключението (преди време), че не е необходимо да ти досаждам със стиховете си, със себе си. Много ми беше трудно. Толкова много бях свикнал с твоето дружелюбно отношение към мене.

И ето че вече съм почти освободен от това кризисно състояние.

(Да не ме разбереш криво. Аз много те уважавам. Аз съм си виновен.) (Писмо от 04.06.1980 г.)

Съмнението, че му (на Борис Христов) досажда със себе си, е своеобразен рефрен в писмата на Петър Атанасов. Той произтича от комплексите, за които сам признава. Какви са те? За някои комплекси можем да се досетим: творческа и човешка самота, усилия да бъде забелязан и оценен като автор. Освен това „играта с думите“ го е позиционирала като някаква „другост“ сред селската общност. А главната причина може да се търси в трагичното предопределение на срещата му с властта в първите години след

¹⁰ Точният цитат е: „Не съм за тук, не съм за вас, о бедни, бедни хора!“ (Лилиев).

9. септември 1944 г. За този толкова значим факт от живота на Петър Атанасов Борис Христов не е знаел. Защо не е споделил? Страх да не загуби приятелството на големия поет? Едва ли. Гордостта човешка говори тук. Тя предохранително отхвърля възприемането му (макар и неволно) като страдалец. Пред приятеля си поетът от Бисер признава, че страда, но изворите на неговото страдание са другаде.

В едно от писмата (за съжаление недатирано, но предполагаемо – от 1985 г.) по повод нова подборка от стихове Петър Атанасов споделя:

Чувството за несигурност (по-добре би било да е възискателност) естествено е да ни спохожда, когато се поема риск, когато се балансира. Предполагам, че е така.

(Всъщност, може би с времето ставам все по-раним, да не кажа, в житейски смисъл безпомощен.)

Осъзнат риск от избраната неординерна поетика. Притиснат, раним, безпомощен. Състояния, които човек трудно признава пред самия себе си. Пред духовния брат – може.

Скъпи Боре,

Най-послед след толкова мъчително мълчание се осмелих да ти се обадя.

(Аз всъщност съм една доста тъжна история и защо ли ти досаждам, но... хайде. ... Емоцията ме тика, пък и ... задължението към твоята любезност. ... Дано не съм ти омръзнал.) (Писмо от 05.11.1980 г.)

На няколко пъти Петър Атанасов изразява силно желание за реална среща. Има нужда от жив разговор, но отново се люшка между готовността веднага да тръгне за София и съмнението дали има смисъл.

Много ми се иска да те видя и да си поговорим – защо да си кривя душата. Имам кола, бих могъл да дойда, където и да е. Но ме възпират редица неща: има ли смисъл, защо да ти отнемам времето, защо да те мотая със собствените си неуредици, не знам и къде по-точно да те търся... Тъжна история... (Без дата)

И все пак една среща се е състояла в София, твърди Борис Христов, който го е посрещнал в дома си. Но писмата си остават най-сигурната връзка и най-меродавният документ за отношенията им.

Драги Борис Христов,

... Правя голямо усилие над себе си, за да ти се обадя: безпредметно ми се вижда. Чувствам неудобство. Прощавай. Всъщност изглежда не съм добре, не съм добре със самочувствието, най-мекото казано. Така ни притискат понякога „нещата“, че човек се огъва. (Недатирано писмо, с положителност писано след юни 1981 г., когато поетът е посетил изложбата на семейство Лиляна и Михаил Чаушеви, за която пише в писмото).

Кои са „нещата“, които „притискат“ поета, може само да се гадае. По-важно е категоричното му признание: „... не съм добре със самочувствието“. Да, за един поет с амбиции (каквито Петър Атанасов безспорно има, макар че директно не заявява) липсата на постоянна интелектуална среда, с която да се съизмерва творчески, както и спорадичните публикации предимно в регионални издания, са потискащи самочувствието му. Не е знаел или не се е ориентирал в правилата на играта „там горе“, както пише. По-скоро не ги е приемал. Затова объркан, пита приятеля си какво да прави.

В писмото от 30.08.1982 г. Петър Атанасов се обръща към своя приятел подчертано делово – „Драги Христов“. И ако поводът за писмото е да го поздрави за новата му книга – „Честен кръст“, на фона на адмирациите суховатото обръщение изглежда малко странно. Обяснението идва с последвалия самоанализ в познатия вече стил.

Драги Христов,

Преди всичко позволи ми да те поздравя за новата ти книга „Честен кръст“. Прости ми нескромността, но ако от първата бях изненадан и възхищен, „Честен кръст“ ми допадна още повече. Малко е това, което казвам, разбира се, но се въздържа от суперлативи, защото твърде скромна е моята личност и се боя да не дам основание за подозрение в нечистоплътност. (Писмо от 30.08.1982 г.)

Дълбоко взрян в себе си, авторът на това писмо омаловажава собствената си личност от скромност или поради липса на увереност... А може би животът го е убедил, че суперлативите са знак за неискреност, в каквато не би желал да бъде заподозрян.

За това как Петър Атанасов се е отнасял към Борис Христов и поезията му, говори съпругата на поета в писмото си от 22.03.1995 г., с което посмъртно се опитва да реши съдбата на ръкописите му:

Не зная дали приживе успяхте да почувствате неговото уважение и признателност към Вас, понеже беше стеснителен, деликатен, че той страшно много Ви обичаше. Неведнъж е заявявал в компания, че ако в поезията има бог, това сте Вие, че сте свят и никой не може да се докосне до Вас. Много често ние, неговото семейство, сме лягали с Вашите стихове. Така ни ставахте все по-скъп и драг. (22.03.1995 г.)

Да, Петър Атанасов е изпитвал към Борис Христов уважение, признателност и обич. Обич! Към духовния брат, който единствен може да разбере терзанията му над словото. Живял е с надеждата виртуалните срещи да се превърнат в реални. Затова с такъв висок емоционален градус е онази част от писмото, в която отправя покана за гостуване в Бисер.

Знаеш ли, нека първо за навестяването, за идването в Бисер. Господи, боже мой! Хайде де! (Дано не съм закъснял.) Ще бъде, сигурен съм, хубаво. Ще ти хареса. Какво говоря! Ще бъде високо удоволствие за Бисер, за мене... Уверявам те. Поне това го зная. Чувствам го, дявол да го вземе (има нещо сигурно). (Без дата, предпологаемо през пролетта на 1982 г.)

И в края на същото писмо:

Чакам те... Какво хубаво време. Просто ела ми погостувай. Със семейството, с жената... Дай да го направим... Стига толкова на-пре-же-ние. (Оглупях, нали. Прощавай. От болка е това, от любов.)

Кое в постоянно обитаваната зона на несигурност е сигурно. Отговорът е в тази накъсана от вълнение реч. Някак празнична я вижда поетът предстоящата среща в Бисер. Като събитие, което ще прогони, макар и за кратко, тегнещото в дните му еднообразие. И някаква неистовост в стремежа си да уговори, привлече и убеди. За да последва успокоение на емоцията в едно искрено признание: „От болка е това, от любов“. Поетът отговаря с обич към младия, който го е стоплил с отзивчивостта си. В писмото си от 26.12.1979 г., след опасението, че му досажда с обяснения за бъдещата си стихосбирка, Петър Атанасов, разтревожен, пита:

Бога ми, нали не е така, Боре. Аз много ти се доверявам: защото ти ме подведе към такова доверие, към сърдечност – до болка. Да, разбирам, прости ми нескромността, прости ми глупостта – аз имам, изглежда, нужда от топлина. Заявявам: не те моля за това, не, глупаво излезе: за да потърся оправдание за дългото си писмо – затова се изразих така. Прощавай... (26.12.1979 г.)

Както сам признава, Петър Атанасов се е чувствал самотен. Колегиалната и семейната среда не са били в състояние да прогонят това състояние на духа. От една страна, е обичта му към селото и неговите хора, от друга – магията на думите, която го затваря в свят, непроницаем за околните. А човекът има нужда от топлината на разбирация. Получава я от художника Чаушев в редките му завръщания в родното село. Но поетът търси поета. Съдбата му изпраща един от най-добрите. Затова така силно е чувството му към автора на „Вечерен тромпет“, у когото е открил преди всичко човека. Неслучайно в цитираното писмо от декември 1979 г. новогодишният поздрав показва какво поетът от Бисер най-много цени у своя приятел: „Бъди все така хубав в поезията си и като човек.“ Смесовата широта на думата „хубав“ разкрива в пълнота не само изградения образ на приятеля, но и топлите чувства на поета към него. За топлината в човешките отношения е разсъдението в едно от писмата:

Пиша ти едно-друго, а все ми се натрапва мисълта да споделя, че ти се радвам, макар това да звучи сантиментално. Какво да се прави. Топлината не се среща току-така под път и през път. Топлината, тя се ражда, но – умира, умира... Не трябва да умира. Мъчно ми е, когато ТЯ умира. Грозно е. (Без дата)

Дарената от приятеля топлина е акт на морална извисеност, красив жест, който е рядък и крехък. Разрушаването му е грозно според учителя поет. Както ще видим, това обвързване на етичното и естетичното е характерно за неговата мисловна нагласа.

С непретенциозната си разговорност думата „хубав“ сякаш излъчва топлината в отношенията между двамата поети. Но Петър Атанасов си служи по-често с думата „красотата“ както по отношение на духовната им връзка, така и при мотивиране на естетическите си виждания за своето поетическо творчество. В писмо, предполагаемо от 1982 г., той пише:

Драги Боре,

Получих писмото ти отдавна. Благодаря ти. Ще го кажа: всеки досег с тебе ме оживява, радва ме, това е един малък празник. Да не се помисли, че лаская, или че лицепритвам. Опазил ме Бог. Не, така е, радвам се на красотата сигурно.

Не твърдим, че става дума за идеализация на личността, задава високи критерии в поезията, а за естествената радост на лирика, че е открил сродна душа. И опасявайки се да не наруши мярата със сантименталности, аргументира чувствата си „естетически“. А красиви, значи и безкористни.

Мотивът „красота“ се разгръща в същото писмо, но в друг контекст:

Защо не можах да ти пиша? Съвестно ми е..., как да се извинявам... Може би защото поне към красотата искам да бъда изискан, сигурно. Не съм точен. Искам да си го обясня. Сигурно не съм искал просто да отделя време за писане. Да...

Но за каква/чия красота говори? Кой олицетворява красотата, към която не може да не бъде изискан? Разбира се, приятелят, към когото, освен обич, изпитва и възхита. Налице са достатъчно основания да предположим, че думата „красота“ в контекста на цитираните писма синтезира всичко онова, което Борис Христов е за поета от Бисер – талант, нравственост, физическа красота. Като се имат предвид годините на активния им контакт (1980-те), Борис Христов е бил в апогея на своята красива младост. Дали под влияние на егейските си учители в поезията, или по силата на собствената си духовна нагласа да естетизира, но в отношението на Петър Атанасов към Борис Христов може да се провиди своего рода калокагатия. Това говори за високия му духовен ръст.

Най-сериозно доказателство за направения извод откриваме в последното писмо, писано десет дни преди смъртта на поета. Вече покосен от коварната болест, на прага към вечността, Петър Атанасов, верен на вродената си деликатност, не пише нищо за

състоянието си, а обсъжда стих: „И влудения вятър внезапно през глава ще се люшне“. Всъщност не е случайна появата точно на този стих. Метафората вещае онова, което скоро ще се случи. И изповедният тон – също:

*Боре,
Благодаря за добрите новини. За топлината благодаря. Нататък думите бягат. Не мога да ги улова. Нещо от това сигурно съм го казвал. В стиховете си съм го казвал.*

...Бъди здрав и все така хубав, Боре. Много здраве и на Светлозар.

Твой Петър

Бягат, бягат... (06.09.1989 г.)

Бягат думите. Бяга животът. И в дните на все по-оскъдната му светлина отправя към приятеля си най-искреното пожелание:

„Бъди здрав и все така хубав“. Човечен и красив!

Беше важно да се опитаме да проникнем в чувствата и настроенията на Петър Атанасов в тази духовна връзка, която го е вдъхновявала в амбицията да озвучи поетическите пространства със свой глас.

Извън идеологизираните предписания

на наложения в онова време метод на социалистическия реализъм

Писмата не съдържат информация за това доколко Петър Атанасов е бил ориентиран в съвременния литературен процес у нас. Божидар Грозев твърди, че е познавал добре творчеството на българските поети – негови съвременници, но не е изразявал адмиращи към никого. Отнасял се е критично към съвременната българска поезия – вероятно към патетичния ѝ масив, който, макар и разколебан особено през втората половина на 70-те и през 80-те години, продължава да се крепи на немалко правоверни пера. Именно към тях Петър Атанасов се е отнасял критично – допускане, чиято обосновка можем да потърсим в драматично сложилите се житейски обстоятелства, което го маргинализира идеологически и политически. Такъв ще остане и по отношение на литературния живот. Поетът ще присъства мълчаливо като „битие в себе си“ и няма да се впише в никакви творчески групи, повече или по-малко обвързани с официалната идеология. Но в широтата на своята духовност ще впише висока нравствена мяра за всичко човешко и за него ще подири нестандартен поетически изказ. Петър Атанасов е бил ориентиран в наложилите се модерни индивидуални почерци в поезията, особено през втората половина на 70-те години. Към този извод ни навежда писмото от декември 1979 г., в което той коментира свой ръкопис за бъдеща книга, вече преминал пред критичния поглед на Борис Христов. На втори план се долавя творчески диалог, открояващ художествените принципи, които Петър Атанасов е готов да следва. Те не са посочени директно, а се разпознават чрез изразените от поета съображения, съмнения и страхове. Като предлага за обсъждане стихове за две книги, Петър Атанасов коментира заглавието „Малки приказки“, вероятно цикъл:

За тях се страхувам не толкова за „романтичното“ им звучене, колкото за формата. Шантажирам с някаква сюжетност и... и не съм достатъчно „осезаем“, а наивитетът може би заблуждава към впечатление за „елементарност“ на светоусещането, за простоватост, пък и „хуманизмът“ в тях, който не е деклариран достатъчно „авторитетно“, може да се възприема като банална съзливост. И от някакви трагични нотки при тях ме е страх (дано да ги няма). И от впечатлението за гражданска позиция ме е страх, макар че аз смятам, че това е „най-гражданската позиция“ (не чак дотам, може би, но всички ние имаме толкова нужда от красота).

Почти сигурно е, че поетът говори за стихове от по-ранен етап, в които доминира традиционното чувство за природа. Прокрадва се и опасението, че стиховете могат да се възприемат като подражателни или поне като повлияни от поезията на Есенин. Употребата на понятия, характерни за критически анализ, доказва, че поетът има изградена художествена култура. Поставянето им в кавички обаче може да означава позоваване на редакторски оценки, може би и на самия Борис Христов. Но в контекста на личните му страхове и опасения те звучат като премислени с оглед на едно по-цялостно виждане каква трябва да бъде поезията. Ясно личи например, че поетът се противопоставя на официозния модел за гражданска позиция, виждайки концепта в по-широк естетически смисъл. (И тук се явява мотивът „красота“, както и да го тълкуваме.) Както ще видим, това не означава, че поезията му е безидейна, а по-скоро е ориентирана към формата и внушенията, които тя е в състояние да постигне.

Петър Атанасов особено много държи на подредбата на стиховете в книгата, заявявайки, че „това... при наличния „материал“ е най-сериозният момент“. И предлага структура, при която „се върви постепенно към едно по-дълбоко навлизане в селската тематика (или нещо подобно) в светлината може би на едно по-изострено драматично светоусещане“.

Поетът не излиза от селската тематика (с цялата условност на понятието, подчертана и в думите му в скобите от горния цитат), защото това е неговото пространство, разбирано не като физическо обиталище, а като място, в което се култивира особена сетивност на основата на природни, фантазни, митологични и пр. знаци, както и чрез специфичните човешки обвързаности. Когато тази ментална/психическа „установка“ се сблъска с душевните движения на модерния човек и ако той е поет, традиционните градивни елементи на тази сетивност се превръщат в метафори, т.е. придобиват символен смисъл. И тук, в това пространство, Петър Атанасов ще търси поетическите предизвикателства – „по-изострено драматично светоусещане“: не пасторално романтичното, а драматичното; не еднопланова сюжетност, а иносказателна образност, чиято фикционалност асоциативно внушава субективния авторски избор на визия за света. Но без да изпуска от поглед онази художествена комуникативност на изказа, която прави поета „осезаем“ – т.е., докосващ читателя. Петър Атанасов осъзнава, че това е трудно постижима цел и затова са разбираеми тревогите му:

При някои от тях (стиховете – б.а.), изглежда, прескачам допустимата граница – твърде много съм „асоциативен“ или по-добре... заплетен, а някой ще каже и объркан, абстрактен, ако не и нещо по-лошо. Дано не си кажат така. Аз смятам обаче, че подобни „състояния“ не трябва да бъдат поднесени по банален начин.

Поетът като критик на собственото си творчество. Доста объркано звучи идеята му за „цикли-нецикли“ при подредбата на стиховете. По-важна е обосновката на тази „приумица“, както сам я нарича:

Иска ми се всичко да звучи по-единно, по-спонтанно, а разполагането в отделни завършени цикли, въобразявам си, че ще разпокъсва работите, пък е и по-претенциозно.

Единен е въобразеният свят в лирическото съзнание на поета, който би желал, и като такъв да бъде възприет самият той: свързаност и единство на поетическите образи, преди всичко, което го характеризира като автономен автор. А циклите са „по-претенциозни“ вероятно заради възможността да насочват възприятието. И все пак многократно се връща към идеята за подреждане на стиховете в цикли. Търси пътища към читателя, осъзнавайки сложната асоциативност, заложена в творбите му.

Поради преживяното в „зората на социализма“, Петър Атанасов няма илюзии относно придвижването на строя към по-добро, при всеки опит за реформирането му „отгоре“ – перестроечни движения, които рефлектират и в литературата. Той е „антисистемен“ автор, без да се афишира като такъв. В този смисъл е любопитно следното разсъждение от писмото:

За стиховете. Не ми се отиваше към подобни „тъжни“ стихове, но Яко Молхов¹¹ ме посъветва да бъда „селски и социален“, пък и ти заяви своето предпочитание, доколкото правилно съм те разбрал, към подобни стихове.

За смисъла на съветите на литературния критик можем да се досетим, но не става ясно какво е имал предвид Борис Христов. Може би преодоляване в някаква степен на интровертната авторска субектност, която в някои стихове на поета от Бисер е скрита зад „непреводими“ метафори.

Половин година по-късно – на 08.07.1980 г., Петър Атанасов пише писмо, в което продължава да обсъжда със своя приятел „проектокнигата“. Става ясно, че Борис Христов е предложил нова подборка, към която поетът изразява редица съображения. Най-важното от тях е свързано с комплекса „есенинщина“, внушен му десет години по-рано от поета Иван Николов¹². Той намира за стари предложените от Петър Атанасов стихове за публикуване, намеквайки, че трябва да се „пази“ от Есенин. Поетът признава, че това много го е смутило и му „държи влага до ден днешен“. Именно с оглед на този факт обосновава виждането си за стиховете в книгата:

И така: от „есенинщината“ в подборката, която правим, ме е страх. Затова и в „проектокнигата“, която аз последния път ти предложих, гледах селско-лиричните работи да се поразкъсат от други стихотворения, да внесе известно драматично напрежение, макар и с по-дребни работи (но с по-модерен изказ), да олекне лиричната струя в стихосбирката като цяло. Затова дори изключих стихотворението „Бяла вечер“ от стихосбирката.

По-нататък, като отбелязва предпочитанието на Борис Христов към класическия стих, Петър Атанасов вижда в това причината за вмъкването на цикъл стихотворения от такъв тип, които според него натежават над останалите: „Ето в такъв смисъл всичко това ме затормози, обърка ме преди време“.

Съображенията на поета всъщност подсказват пътя на самоконструирането му като автор – от подражанието на лирико-романтичния стил до „модерния изказ“ чрез „белия стих“. И все пак признава превъзходството на вече изградения, преди всичко талантилив поет, и приема неговото предложение за подредбата на стиховете в проектокнигата.

В същото писмо от юли 1980 г., като предлага отново своя структура на книгата, Петър Атанасов обосновава няколко основни момента, от които изхожда. Създава се впечатление за добре обмислена система от естетически и художествени принципи. Ще посочим само един, чиято защита ще открием по-късно в поезията му:

Колкото и да се браня от обвинението на Иван Николов, към селската тема трябва да се подхожда съвременно. Затова искам да намерят своето място белите стихове на селска тема.

Ще има и други писма с нови идеи за нова подборка от стихове за заветната Проектокнига, чиято поява ще се отлага във времето чак до 1985 г. А дотогава поетът от Бисер отпъква много пътеки до

¹¹ Яко Молхов (1915–2001) – литературен критик.

¹² Иван Николов (1937–1991) – поет и журналист.

Редакции, редактори и издателства

В една от поетическите творби на Петър Атанасов четем стиха: „На площада му трябва хоро...“. Но би могло да се каже и обратното: „На хорото му трябва площад.“ Ако площадното пространство търси човешкото многогласие, за да е живо, да придобие смисъл, то лирическите гласове търсят своя площад, за да излязат на светло, да получат признание, а защо не и слава. Такава е и природата на поетическия талант: той ражда в тишина, но търси живот за своите плодове в публичността.

Всеки поет е подвластен на казаното. Петър Атанасов не е изключение. Редом с усилията да постигне съвършенство в поезията (както той го разбира), вървят и опитите да „пробие“ в редакции и издателства. Публикува в регионалния вестник „Хасковска трибуна“ и в алманах „Юг“. Изпраща ръкопис за книга в различни издателства. За радост, писмата му до Борис Христов осветяват добре не само тези епизоди от живота на поета, но разкриват и издателските критерии, обикновено идеологически предпоставени.

В писмото си от декември 1979 г. Петър Атанасов решава да разкаже „нещо весело“. Той препредава разговор, състоял се в редакцията на пловдивското списание „Тракия“¹³, в който се споменава, че негови стихове ще бъдат публикувани в първа книжка от 1980 г. Някой нарекъл поета „откритие“, друг споменал, че „неслучайно Борис Христов се обажда за него“, трети заявил, че затова ще го представят в „Тракия“ не с две-три, а с пет стихотворения и тогава вратите на издателството ще бъдат отворени за него... Петър Атанасов разказва всичко това с ирония и съмнение в достоверността на фактите, с известно неудобство, но е и видимо поласкан. Почувствал, че твърде дълго е занимавал приятеля със себе си, той пише:

Моля те, не си мисли нищо лошо за мене. Заради „веселия“ характер на случая ти пиша всичко това. Нека, рекох си, дотук го отегчавах Бориса със сериозни неща, нека и нещо весело да му поднеса.

В писмо от 04.07.1980 г. Петър Атанасов съобщава, че са излезли негови стихове в първа книжка на сп. „Тракия“. Нарича събитието „удивително“, но с радост добавя: „Пет стихотворения – това е добре, нали“. Месец преди това, в писмо от 05.06.1980 г. уведомява приятеля си, че е изпратил ръкопис на книга в издателство „Български писател“. За пръв път тук се появява заглавието „Наклонена равнина“. Поетът отново не скрива опасенията си от „обвинение в модернистичен уклон“. И добавя: „Но това не е така. Сигурно си го втълпявам“. Под същото заглавие на 30.06.1981 г. предава ръкопис в издателство „Хр. Г. Данов“ Пловдив, както и стихове „на Марков“¹⁴ от „Тракия“. Споменатият редактор обещава да му изпрати, „както се постъпва с приятели“, доста подробно мнение във формата на писмо. Отделил е и стихове за „идната година“ (писмо от края на 1981 г.). В същото писмо поетът отбелязва, че все още не е получил обещаното мнение.

В недатирано писмо, но предполагаемо от началото на май 1982 г., защото в него става дума за гостуването в Бисер, Петър Атанасов пише:

Върнаха ми ръкописа от Пловдив – и това сигурно ме е смутило. Сигурно... С две думи: „херметичен“, „некомуникативен“.

Всъщност за връщането на ръкописа. Така е. Трябва да се знае. Зная го. Не съм изненадан... Трябваше, сигурно, въобще да не ме издават... Разбирам ги... Така да бъде. Притискат ме. Аз наистина съм за притискане. От тях.

Хронологията на събитията, свързани с усилията на Петър Атанасов да види публикувани своите творби, потвърждава преди всичко думите на Борис Христов, че сам си

¹³ Литературно списание, издавано в Пловдив.

¹⁴ Марко Марков 1945 г. – поет и белетрист, дългогодишен редактор в сп. „Тракия“.

е движел нещата. Не разполагаме с отговорите на Борис Христов, но тук можем да цитираме негови думи по повод връщането на ръкописа, записани върху снимка, както твърди Божидар Грозев. Тези думи Грозев е публикувал във в. „Южна поща“ от 14 септември 1990 г. редом с есето „Знаци край пътя“.

Това, че са ти върнали ръкописа, те тревожи. Нали е написан – все някой ден ще стигне до хората...

Няколко пъти в писмата може да се прочете тъжното „А отговор няма“, което е показателно най-малкото за премълчаване на необичайното, провокативното в поезията. Втората половина на 1970-те, когато Петър Атанасов активно пише поезия, и началото на 1980-те, когато „атакува“ издателствата, са време на промени в културния модел на поезията. Лирическият субект се превръща във вселена сама за себе си и в този микросвят поставя въпросите на моралната памет – не открито, декларативно, а вгълбено, като дълбока лична драма. Ражда се нов поетически език, който е предизвикателство към асоциативната мисъл на читателя. Това прави редакторите предпазливи към всичко, което е извън критериите на установения канон. В този смисъл са и разсъжденията на Владимир Левчев в манифеста „Поети без книги и книги без поети“:

Защо са били пренебрегвани години наред Константин Павлов, Николай Кънчев? Според мен по простата причина, че неочакваната новаторска образност, която те създават в стиховете си, е била неясна за редакторите. Наистина редакторите са задръстени от клишетата и безцветни поетизми, които четат непрекъснато. Защото има и твърде много графомани. Но освен това често редакторът е обладан от някакъв мистичен страх пред всичко ново и различно. Това му изглежда опасно. За разлика от клишетата¹⁵.

Не приравняваме творчески името на Петър Атанасов до цитираните автори, но визирият проблем безспорно е причина за многобройните му неуспешни опити да издаде първата си книга. В известна степен той осъзнава своята „непригодност“, според установените издателски критерии и практики, както и сложната позиция, в която се намират редакторите, че „те са прави да го притискат“.

Ръкописът му е върнат от издателство „Христо Г. Данов“ – „за работа“, независимо от благосклонните думи на рецензента Стойо Вартоломеев¹⁶, както и на редактора Тодор Чонов, който посочвал няколко „силни работи“. Но, като цяло ръкописът „не ставал“, обаче се изразявала мисълта, че поетът е в състояние да подготви ръкопис. Всичко това Петър Атанасов обяснява в писмото си от 30.08.1982 г. През март същата година изпраща в пловдивското издателство нова подборка от стихове, но до края на август отговор няма. На литературните празници „Южна пролет“ в Хасково Петър Атанасов среща рецензента на книгата си Ст. Вартоломеев, който го уверява, че „работата може да се смята за сигурна“. И така, обявената за сигурна работа в началото на 1982 г. става реалност чак през 1985 г., когато излиза стихосбирката „Наклонена равнина“. Първата приживе на поета – когато е на 55 години.

И след публикуване на стихосбирката Петър Атанасов продължава да пише стихове и да предлага ръкопис на книга на Пловдивското издателство. В писмо от 26.01.1988 г. съобщава, че е изпратил там подборка от стихове преди пет месеца, но не е получил отговор. Изпраща я и на Борис Христов за мнение. За творческото самочувствие на поета, както и за художествените му възгледи, говори следният откъс от същото писмо:

¹⁵ Цитирано по: (Алипиева/Alipieva 2016).

¹⁶ Стойо Вартоломеев (1952) – литературен критик и основател на издателство „Хермес“.

Знаеш ли, като че ли това балансиране „по ръба на войната“ ме уморява. Приятно ми е, не бих могъл да не следвам себе си, но ми дотяга съпротивата на стандартното мислене. Впрочем, какво нестандартно има при мене – всичко е отдавна познато. Да, положително ми трябва... разбиране отнякъде...

Да следва себе си, означава да отстоява своя поетически почерк в битка със стандартното мислене. Това е правил Петър Атанасов през целия си творчески живот, за да признае година преди смъртта си, че всъщност е балансирали „по ръба на войната“. Но не се отказва от магията на словото.

Неполучил отговор от „Христо Г. Данов“, Петър Атанасов „атакува“ други издателства. В писмо от 09.02.1989 г. съобщава, че в началото на януари е изпратил два ръкописа – до издателство „Български писател“, откъдето не получава дори и обратна разписка, и до варненското издателство „Георги Бакалов“, откъдето получава следния отговор:

*Уважаеми др. Атанасов,
Книгоиздателство „Георги Бакалов“ работи с автори от Северна България и членове на СБП. Поради тази установена практика не сме в състояние да приемем за оценка ръкописа Ви и Ви го връщаме без издателско становище за неговите идейно-художествени качества.*

*Обърнете се за мнение към някое издателство с по-големи възможности.
С уважение (зав. редакция: Кр. Машев¹⁷)*

В географския подход към авторите мимикрира каноничният. А авторите не искат нищо повече освен да бъдат усетени, разбрани. Както е написал Петър Атанасов на Борис Христов още през 1981 година:

Знаеш ли, може би тази несигурност у мене идва и оттам, че не знам как ще посрещнат работите ми – дали ще ги усетят, дали ще поискат да ме „разберат“. Твърде заплетени са може би някои неща, от собствената си дързост се боя.

Да бъде „усетен“ и „разбран“. Мечтата на един живот, одързостен да се вгледа в света с очите на поет. Малцина са се опитали да го разберат. Сред тях и поетът Борис Христов.

Няколко месеца след смъртта на Петър Атанасов, вече в условията на променен обществен и политически живот в страната, на 29 януари 1990 г. в НДК театрална работилница „Сфумато“ поставя спектакъл по стихове на Петър Атанасов. Режисьор е Иван Добчев. Постановката е наречена „Свидетелства за светлината по време на чума“, с подзаглавие „Поменално действие за поета Петър Атанасов“. В програмата на спектакъла Добчев е написал:

Не ми било писано да срещна този поет наяве. Живели сме на една и съща „наклонена равнина“, край она решителен завой на Марица, където старата река избира пътя между Бяло и Черно море...

Поменът, който подготвих, е опит да се компенсира този пропуск на съдбата и е надежда за среща с Петър.

Освен това този спектакъл е и едно връщане, което аз приех от духовния брат на Петър, художника Михаил Чаушев. В последния ни разговор той завърши опита си да ми разкаже за поета с думите „Тайна! Той беше една тайна!“.

---

¹⁷ Красимир Машев (1948) – писател.

Всъщност действието, в което ви предстои да участвате, е свидетелство за една тайна.

* * *

И онези илюзорни пространства няма кой да погледне...

Петър Атанасов

Неразгадана тайна е и поезията на Петър Атанасов. Житейските обстоятелства, формирани в преломно политическо време, я оставят далече от погледите на по-широк кръг читатели, както и извън погледа на литературната критика. Той остава незабелязан приживе, но и неоткрит в първите десетилетия след политическите промени, когато новата хуманитаристика трескаво реабилитираше имената на инакомислещите, несъгласните. Вниманието, което оказваме на Петър Атанасов тук, е продиктувано от убеждението, че поезията му се вписва в характеристиките на антистатуквото, каквито са формулирани от Пламен Дойнов като обосновка на опита му да наложи понятието „алтернативен литературен канон“. Приемаме тезата му, че „понятието „алтернативен канон“ е вътрешно противоречиво, защото всяко канонизиране представлява официализиране, т.е. обезвреждане на алтернативността“ (Дойнов/Dojnov 2019: 207). Но, доколкото понятието дефинира художествените принципи, сродяващи творчеството на автори от определен литературноисторически период и определящи го като алтернативно на социалистическия канон, то се явява някакъв ориентир при посочване поезията на даден автор като заявена нова естетическа и етическа идея. Не е задължително присъствието на всички особености от цитираното съчинение на Пламен Дойнов. Доминирането на едни или други само индивидуализира поетическия почерк.

Творчеството на Петър Атанасов се отнася към 70-те и 80-те години на ХХ век. То носи белези, които доближават поета до водещите алтернативни гласове от това време, но и други, които го различават.

Появата на стихосбирката „Наклонена равнина“ не означава, че художествените ѝ особености непременно са свързани с тези на поетичното през 80-те години. Кореспонденцията на поета с Борис Христов доказва, че книгата е замислена много преди 1979 г. Многократното ѝ предлагане в издателства е наложило, макар и частично, съобразяване с предписанията им, което е довело до отказ от едни творби и включване на други. Допускаме, че през този продължителен период Петър Атанасов е следил актуалните процеси в поезията и се е съобразявал с тях, търсейки своя глас в поезията. В това ни убеждава и едно от цитираните писма до Борис Христов, в което той подчертава, че за селото може да се пише и по друг начин, различен от рустикално идиличния.

Известно е, че селото при соца е проблематизирано преди всичко в прозата. Имената в поезията, които естетизират селото и постигат конципирането му в културни образи, не са много. Един от тях е Марин Георгиев. С поетичните си книги „Село“ (1975 г.) и „Памет“ (1979 г.) именно той е в основата на нови поетически визии за селото през 70-те години. Роден и живял на село, познаващ митовете му, но поел към града, Марин Георгиев ще изживее противоречията на собствената си трансформация. И не толкова в опозицията „село – град“, колкото в стилизацията на рустикални образи. Според Антоанета Алипиева

при него вече селото е завършено като съдба, то е сладката утроба на раждането, на майката и бащата, но уви, то няма повече живот, защото животът вече е потеглил към неизбежното пространство на града, на модерния и действителен човек. При Георгиев селото е зад гърба, то е изгубено, затова е възкръснало като стилизация на изгубена епоха“ (Алипиева/Alipieva).

Съвсем различно е при Петър Атанасов. За него селото продължава да е „утроба“ и във физически, и в нравствено-психологически смисъл. Поетът остава екзистенциално свързан с него в условията на пренаредени или отмиращи ценности. От друга страна, в битността си на интелigent на село, при това творчески изкушен от поезията, Петър Атанасов болезнено възприема новата реалност като разрушаване на някога хармонични светове. Засилват се отчуждението и чувството за самотност. За лирическият герой на Петър Атанасов селото не е „зад гърба“, то е в него, но не и в неговата нова епоха. Затова в поезията си авторът не излиза от селските пространства, населени с познати образи. Но те са идейно и художествено пресемантизирани като метафорика на разрушението, застоя и безнадеждността. В тази поезия се срещат селски пейзажи, но те са всъщност пейзажи на душата на поета.

НАЗАД, ВЪВ ТЪМНОТО, Е КИША. Молци в постелите
пълзят.
Един комин с досада пише горчивия ни селски
път.
Там сенки щърбави се блъскат, прескачат котки
през зида.
И биволски опашки пръскат по здрач в лицето ни
калта.
На килнат плет плешива кожа врабците ден и нощ
кълват.
Със хиляди ръждиви ножа дере овцете ни
дъждът.
Не може нищо да се случи... От пътя няма и
следа.
А тъмнината – мръсно куче скимти и сводничи
с дъжда.

Скучно и безнадеждно е в отеснялото пространство на селското живеене. По-особеният синтаксис акцентира върху образи, всеки от които сякаш е сам за себе, но са вписани в общата картина на разрушението, каквато на подсъзнателно равнище насочва към тревогите на лирическият субект. Тя представя фрагментиран свят – свят на някога хармонични в природното си битуване същества. Нещо се е скъсало и в селската душа на поета. Неговото субективно време само регистрира обективно застойното посредством образи, диаволични като въздействие върху читателя. Налага се усещането за ентропия на видими и невидими светове.

В стихотворението се срещат някои от повтарящите се образи в поезията на Петър Атанасов: комин, биволи, котка, куче (особено често срещан образ). Метафорите с кучета обикновено внушават враждебност и мистичен страх. В тази емоционална тоналност са и често срещаните глаголи „мяука“ и „скимти“. Ключова дума за цялата стихосбирка е „тъмното“ (в цитираното стихотворение във вариант „тъмнина“). В противовес откриваме и „светлото“ (което е по-често лунна светлина). Употребата на тези прилагателни като субстантивирани, т.е. като съществителни, придава по-голяма осезаемост на азовото настроение. Често употребявани са глаголите *режа*, *скимтя*, *мяукам*, чиято експресия озвучава картината и усилва усещането за самота и безприютност. В контекста на структурата на всяка творба повтарящите се образи носят различен смислов заряд, поради което те се възприемат на различни идейни равнища, включително и на обществено-политическо. В цитираната творба към „разносмисленост“ насочва стихът „От пътя няма и следа.“

Един поглед върху фауната в книгата „Наклонена равнина“ ни убеждава в това, че животните от селския двор са естественият (при това основният) източник на метафориката в поезията на Петър Атанасов. И в това няма нищо необичайно предвид описаните обстоятелства в неговия живот. Пак те, а не дивите животни, конструират спомена за някогашния устойчив хармоничен живот на село. Особеното при Петър Атанасов е, че той извежда животното от зоната на пасторалното, за да изрази идеи и чувства с по-висока степен на обобщеност. С този подход поетът се доближава до една тенденция в поезията на 80-те години на XX век, отстоявана от т.нар. „несъгласни“ или „инакомислещи“. Но характерната за тях животинска метафорика е от края на 80-те и началото на 90-те години. Малко по-рано е Константин Павлов, в чиято поезия фауната е приложена в широк диапазон. За художествената ѝ задача Александър Кьосев казва следното:

Ролята на тази биологическа маса в стиховете на Константин Павлов е твърде странна – с телесното и животинското се борава така, че то е едновременно алегоричен знак и гротескова експресия, предизвикваща чисто физиологическа тръпка“ (Алипиева/Alipieva 2016).

Петър Атанасов едва ли е познавал поезията на Константин Павлов, заради стигмата, която тегне над поета при сложните му отношения с властта. Затова смятаме, че поетът от с. Бисер без чуждо влияние и значително по-рано вкарва тази стилистика в поезията си. Но ако в поезията на Константин Павлов шестват предимно хтонични животни и инцести като гротескови образи на битийно непоносимото, то в стиховете на Петър Атанасов домашните животни и птици са привидно в реалното, присъствието им е органично и в същото време са алегоричен конструктор. Но за ролята им в поезията на Петър Атанасов трябва да се отбележи нещо различно и съществено – животинският свят се явява на границата с мистичното и магичното. Граница, която се заличава с преминаването в някакво „отвъд“ в подсъзнанието на лирически субект. Тази е втората възможна посока за аналитични наблюдения върху естетиката на фауната в „Наклонена равнина“. Основания за търсене и откриване на многопластовост на посланията дава например следната творба:

НЕ СЕ КРОТЯСВАТ, ПАДАТ ОТ ЛЕГАЛКАТА И ХЪЛЦАТ

до късно пилците ни – нещо им съня прегрива.
Във тъмното – вратите ни отзаяват и проскърцват,
през стария комин – езици огнени се бризват.

Ако до два-три дена нещо се не случи, трябва
да ида и... за всичко да си поговоря с дядо.
Нечисто свети май – на ГОЯ – тънката му брадва
и как черней – главата му – на нашата ограда.

В едно друго стихотворение поетът е събрал цялата животинска менажерия, която оглася пространството на селския двор, лута се хаотично насам-натам с невъобразима врява – истински хаос, в който лирическият субект се чувства неориентиран и безпомощен. Алегоричният смисъл е доловим, а финалът внася успокоението чрез силата на вечните неща, сродяващи живи и мъртви:

А мама – хляб раззима и го просорясва... Не трябва
да я викам: с мъртви се разправа.
Главата ми от блъскот взе да буренясва и в бурена
се мята рев на дойна крава.

Но погледнал за миг във вечността, поетът си остава тук, измъчван от противоречиви мисли и настроения, образно внушени чрез последния стих.

Смислово натоварен образ в поезията на Петър Атанасов е биволът. В избора на това животно можем да доловим символа на силата, която трудно се поддава на опитомяване. Не волът, който безропотно приема чуждата власт, а скритата, недокрай сломена сила на бивола. В този смисъл образът му е част от „пейзажа на душата“ на поета.

РЕБРАТА ИМ! РЕБРАТА ИМ... ГОРЯТ – НА БИВОЛИТЕ!

И когато слизат
по хребета, когато се изкачват бавно – пак горят!
По черния им гръб блуждай като душа и много плахо,
тънко се изнизва
нагоре бяла пара... сякаш мокри угари димят!
Синджир самотни брънки! Колко мъчно се източва
и едва се просва,
а ужасът се стича, става на кълбо и... нож забит!
До бялата постройка стига гъста, черна върволица,
с писък се докосва
и се стопява – бяло и до болка черен антрацит!

Стихотворението е метафора на сложния психологически свят на лирически аз. В контраста на слизането и изкачването, на черното и бялото е линията на движението, прекъсвана внезапно от болезнени мисли и представи. Стихотворението илюстрира доминиращия стилистичен подход на графично изображение. Графиката на словесната картина е черно-бяла, както и в повечето стихотворения от „Наклонена равнина“.

Вниманието е центрирано върху биволите, но те са назовани единствено в първия стих. Във всеки следващ образът им е заместен от нещо много близко до тях, което е брънката от синджира на непрекъснатото им превъплъщение. Съновидение, което се подчинява на своя неизбежен алогизъм. Защо биволите? Предположението: образът олицетворява сила – опитомена, но не и покорена и унижена. Обратното на това, което олицетворява волът например. Биволът се среща и в други стихотворения вариативно: биволска опашка, малаче (малкото на бивола), „омасленото биволче“. Цитираното стихотворение предполага интерпретативна широта, благодарение на метафоричната натовареност на всеки детайл, центриран в основния образ.

Както вече беше посочено, редакционните оценки на поезията на Петър Атанасов се движат в определенията „херметична“ и „неразбираема“. Но като такава се е възприемала и поезията на „несъгласните“ от визириания период. За нея са характерни „гротескови и абсурдистки употреби на словото“ (Пламен Дойнов), каквито наблюдаваме и в книгата на Петър Атанасов. Реалното и ирационалното са в особена симбиоза. Изграждането на метафориката в тази поезия не се осъществява само с образи на животни. Тук е цялото селско пространство: къщи, улици, дървета, площад... По-често те са фрагменти от трудно преводими умопостроения и субективни усещания. Композирани в една или друга творба, те влизат в необичайни смислови връзки, превръщайки се в алегорични образи, асоциативно насочващи към сложни психологически състояния на лирически аз, или отправят към социума, който във визията на лирически субект е в тотален разпад.

ТОЗИ КИЛНАТ КОМИН НЕ Е НА ЧЕРКВАТА -

тя няма комин...

И защо иззад нея навъсен поглежда

и се дави от дим?
Може би е дошъл да си поприказват,
ей тъй – по луна –
и е грохнал старика, подпрял се е гърбом
на едната страна.
Ако нещо си кажат, ще бъде тъжно,
много тъжно пак:
от олтара тъмнината мяука, а коминът
е с един крак.

Съчетанието на елементите в тази картина е абсурдно. Един преобърнат свят, неподдаващ се на логическа подредба. Възприятието се подчинява на фрагментарни представи и на усещания за разруха и пустота. Колкото и авторът да се е отстранил от социума, той неизбежно влиза в него, но деформиран. Гротескно представени са най-светите места – домът и църквата. Десакрализирани в общественото време, с което героят свързва и своята екзистенциална самота.

Осъзнаваме цялата условност на това тълкуване, защото гротесковите образи в тази творба могат да породят и други смислови вериги. Защото елементите на този художествен свят, поставени „произволно“ в пространството, изглеждат сюрреалистично. Едва ли може да се говори за строго приложение на художествената система на сюрреализма в „Наклонена равнина“, но сюрреалистични стилистични особености определено се наблюдават. Откриваме ги в сложното взаимодействие между обектност и субектност, което е видно и в цитираните творби. Възможно е в „преработената“ реалност в стиховете на Петър Атанасов да доловим нещо от интереса на сюрреалистите към психоанализата на Юнг, свързана с архетипите, и по-точно с праисторията, с някаква вечност. Едва ли художествената система на интересуващата ни книга отправя толкова далече назад във времето. По-скоро бихме обяснили образите в тази лирика с казаното от Теодор Адорно:

Това, което сюрреализмът добавя към отраженията от света на предметите, е споменът от детството, което сме изгубили... Субективният момент в това се крие в действието на монтажа, който се опитва – може би напразно, но безпогрешно в намерението си – да възпроизведе възприятията такива, каквито трябва да са били някога (Адорно/Adorno 2022: 56).

Църквата и коминът (метонимичен образ) вече не са такива, каквито са били някога. В изгубената святост на тези пространства е потънал и идиличният детски мир. В художествен план те са сводими към тезата на Т. Адорно, според която

накъсаното съпоставяне на образи в сюрреалистичната лирика е подобно на монтаж (Адорно/Adorno 2022: 56).

Пораждането на асоциативни връзки в този „монтаж“, води до лирическите мотиви. Някои от тях вече бяха посочени индиректно.

Екзистенциалната самота слага отпечатък върху мотива за „другия“. Обикновено поетът говори от името на „ние“, чиято общностна същност не може да се дефинира. Но в азовата изповедна форма, лирическият субект е в опозиция на духовно чуждия нему друг, в лицето на съседа. Този образ не е персонализиран („А съседът си няма и... име“), той е условен, но конкретизиран като типаж на духовно беден и отчужден („Но защо ми е – казва – площад? Аз си имам: едно тънко ножче...“) или („На площада му трябва хоро, а хорото / отиде да търси съседа... И приседнал на своето столче трикрако, / пак в оная проклета асма се загледа“).

Ясна е символиката на площада и хорото в това стихотворение – човекът не е сред хората. Може би е съседът, а може да е и лирическият аз, който копнее близост („И ключа да дадем на съседа / да ни дойде по обед/на гости...“). Всъщност лирическият аз е отчужденият друг, гордият, но страдащ самотник в селенията на Парнас.

Най-съществен за разбиране „душата на поета“ е мотивът за творческото вдъхновение. За лирическият аз то не е нирвана, нито фриволна игра с думите или терзания над белия лист. Поетическото вдъхновение е обсебване от незначайни, неочаквани сили, които поетът трябва да овладее, но и да се подчини. Вдъхновението е движение в друга орбита – паралелна, но непресичаща се с тази на „съседите“. Осъзната, но болезнено изживяна истина в дългото пътуване към човешкото доверие.

ЗАЩО ДОЙДЕ У НАС ТОЯ ТРОПОТ НА ДИВИ ПОДГОНЕНИ ТЪПАНИ,

Тоя рев на кларинет – откъде да ги знам?
Ще изкъртят портата, ще изпорият
нахалос пътя ни:
като бесни се блъскат насам-натам!
Може някъде дълго да са били вързани,
били са затворени
и са тръгнали в тъмното – не от добро.
Да открехна портата, дали ще намерят
покой в двора ни,
да не би да им скимне да люшнат хоро?
И какво – като съмне – ще кажа и този
път на съседите,
къде утре ще скрия от срам глава?...
И бездруго всички познати отдавна
накриво ме гледат и
си подхвърлят за мене това-онова.
Не ми стига пасмото – какво с тия гости
да сторя, бога ми,
в това никакво време – и в тоя мрак? –
да направя ли кръст, да се сведа ли
трикратно доземи?
Но къде да отидат, къде да отидат все пак?
Ще ги пусна, не може, да идат на долния
край на градината,
край реката да се сврат, в магарешките бодли.
И ще кажа (съседите са едни такива –
ще скрия истината),
че не знам откъде и защо са дошли.

Стихотворението метафора стъпва на реалиите на селския космос. Той опредметява вътрешното раздвоение на аза, смутен от „тоя рев на кларинети“ и от тропота на „дивни подгонени тъпани“, но не може и не иска да ги прогони. Този образ на вдъхновението се повтаря и в друга творба:

Може дивите тъпани пак да задумкат, ще зацвелят
в нощта кларинети.
Онзи облак грамаден най-после ще слезе и под хълма
ще се отели.

Силите на вдъхновението стъписват („Откъде пак се връщате в тъмното?“), объркват („как да измия краката ви, / и ръцете ви как да измия – да си дойдете вкъщи“), обсебват („В моите нощи бедни грешници бродят, като въськ / се топят моите нощи, / и коне тънкобедри – стоят, и на прага ми цвилят“).

Тези сили носят страдание, но и просветление:

Много болка си ми дал – и дързост, господи,
защо ме б л ъ с н а?

В грях и жертвени тайнства водят пътеките звездни,
а душата ми е слаба, сама би ли смогнала
по тях да възлезне:
от земята излязла, тя не може от нея да се откъсне!

ДЕН ВЪЗХОЖДА – И НОЩ СЕ КАТУРВА!... Да се помни
и наяве да се говори:
реч край друми подхващам, ръка свитопръста дигнал!
Ако тази реч не е по мярка и при хора
не мога да стигна,
свойта тъмна глава – на везните – да сложа отгоре!

Душата на поета е разпъната между земното и небесното. Тайнството на вдъхновението е в божествената искра, осъзната като мъченичество:

Много болка си ми дал – и дързост, господи,
защо ме б л ъ с н а?

За него така разтърсващо е съприкосновението с божественото, чийто светлик е словото и то ще го отведе при хората. Поетът ще извърви пътя към тях в съмнения и надежди, но и човекът трябва да намери пътеката към него, и дълго ще върви по нея, привлечен от „тоя лъскав гвоздей“, който всъщност е „синьото мънисто“ на благословения поетически талант.

НА ПЪТЯ В ПЕПЕЛТА НАМЕРИХ
ЕЙ ТОВА МЪНИСТО
(да ме пази господ).

И ще го бодна още днес на входната врата.
Когато минат покрай нас и чисти, и нечисти -
нека се стъписват:
какъв е тоя странен знак в полата на нощта.

Защо ли е зачукан тука лъскав гвоздей
(и на тая порта),
ще кажат някои, ще цъкат и ще точат врат,
а синьото мънисто ще гори като забравен поздрав
и ще се забива
все по-дълбоко в тъмното и в черния квадрат.

Като безумие ще свети – като златна лепта
в дланите на просяк.
Око на бивол е, око на дявол... знаеш ли какво,
ще кажат други, сенките среднощни ще се сепнат

и ще се натрупат
из двора ни, край къщата, под старото дърво.

Макар и късно, ако някой ме потърси вкъщи,
ще ме свари буден,
отляво – в огън, а отдясно – тъмен и смълчан.
Край мене скритом огнени езици ще се кръстят
и ще падат мълком
на пода, ще се хвърлят и по черния таван.

Ще влезе тихо той, ще спре смутен в самия ъгъл
и ще ме запита
за оня „гвоздей“, дето грей така необичайно.
Ще го покания да се сгрее, ще си бърбим дълго,
а след тая среща
ще ме спохожда всяка вечер като стар познайник.

Поетическият свят на Петър Атанасов е „наклонена равнина“, разположена между земята и небето. Предметната образност затваря пространството в делничното селско битие. Но поставянето на реалиите извън логиката на обичайната им свързаност е търсене на спасителен бряг в свръх – или магическа реалност, за каквато може да се говори в някои, условно казано, пейзажни творби. С други думи, рустикалното в поезията на Петър Атанасов не е „интериорно/екстериорно“. То е полифоничният образ на сложните психологически процеси в азовото съзнание, чиито корени са някъде в детството, латентни, но неизтребими. Появата им в лирическото съзнание е акт на оцеляване. Като друг живот в друго пространство. В него небесното и земното не са контрастни. Те са точките, между които пътува търсецът аз. Желанието му да ги слее прозира в алогичните на пръв поглед сегменти, очакващи асоциативните връзки на читателя. В този смисъл непосредственото емоционално съпреживяване в тази поезия е невъзможно. То обаче се появява вторично, когато пъзелът от фрагменти се подреди и породи представи за обществено-политически, нравствени или културни същности. Само при това условие поетът ще бъде усетен и разбран, както сам е изповядал надеждата си в едно от писмата до Борис Христов.

Беглият поглед върху издадената приживе на Петър Атанасов стихотворна книга „Наклонена равнина“ (1985 г.) показва, че тя носи структурните недостатъци на честото прекрояване на ръкописа в отговор на редакторски изисквания. В посмъртно издадената стихосбирка „Черни пасища“ (1993 г.) има и по-различни интонации. Един задълбочен професионален поглед върху нея би обогатил представата за поета Петър Атанасов в контекста на българската поезия от 70-те и 80-те години на XX век.

ЛИТЕРАТУРА

- Адорно 2022: Адорно, Т. Поглед назад към сюрреализма. – В: Бенямин, В. Сюрреализмът и критическа теория. София: ИК „Критика и хуманизъм“ (Adorno 2022: Adorno, T. Pogled nazad kam syurrealizma. – V: Benyamin, V. Syurrealizmat i kriticheska teoriya. Sofia: IK „Kritika i humanizam“).
- Алипиева 2016: Алипиева, А. Бащите на поколението от 80-те години на XX век. – Литернет, 5 ноем. <https://litenet.bg/publish/aalipieva/bylgarska-lirika/bashtite.htm> (Alipieva 2016: Alipieva, A. Bashtite na pokolenieto ot 80-te godini na XX vek. – Litenet, 5 noem. <https://litenet.bg/publish/aalipieva/bylgarska-lirika/bashtite.htm>).

- Алипиева 2012: *Алипиева, А.* Българската лирика през 70-те години на XX в. Тенденции, модели, имена. – *Литернет*. <https://litenet.bg/publish/aalipieva/arin-georgiev.htm> (Alipieva 2012: *Alipieva, A.* Balgarskata lirika prez 70-te godini na XX v. Tendentsii, modeli, imena. – Liternet. <https://litenet.bg/publish/aalipieva/marin-georgiev.htm>).
- Алипиева 2016: *Алипиева, А.* Животните. Как и защо присъстват в поезията на 80-те. – *Литернет*. <https://litenet.bg/publish/aalipieva/bylgarska-lirika/zhivotnite.htm> (Alipieva 2016: *Alipieva, A.* Zhivotnite. Kak i zashto prisastvat v poeziyata na 80-te. – Liternet. <https://litenet.bg/publish/aalipieva/bylgarska-lirika/zhivotnite.htm>).
- Грозев 1990: *Грозев, Б.* Знаци край пътя. – Южна поща, бр. 10 от 14. септ. (Grozев 1990: *Grozев, B.* Znatsi kraj patya. – Yuzhna poshta, br.10 ot 14. sept.).
- Дойнов 2019: *Дойнов, Пл.* Критика и есеистика. Избрано. София: НБУ (Doynov 2019: *Doynov, Pl.* Kritika i eseistika. Izbrano. Sofia: NBU).